

Περίπου τριάντα χρόνια μετά τον θάνατο του Σωκράτη, ένας έφηβος, που αργότερα ο Δάντης Αλικέρι θα τον αποκαλούσε «Δάσκαλο αυτών που γνωρίζουν», περνούσε τις πύλες της καλύτερης σχολής ανώτερης μόρφωσης στην Ελλάδα.

Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε στα Στάγειρα της Χαλκιδικής το 384 και πέθανε το 322 π.Χ., λίγο μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ο «νους», όπως ήταν το παρατσούκλι του Αριστοτέλη στην Ακαδημία, ήταν ο λογικός διάδοχος του Πλάτωνα, όταν ο σπουδαίος Έλληνας φιλόσοφος πέθανε. Τελικά, όμως, τη διεύθυνση της σχολής ανέλαβε ο Σπεύσιππος, ανιψιός του Πλάτωνα. Ο Αριστοτέλης υπήρξε δάσκαλος του Αλεξάνδρου, μάλλον για 2-3 χρόνια. Το 335 π.Χ., ίδρυσε στην Αθήνα το Λύκειο.

Μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου, ο Αριστοτέλης κατηγορήθηκε επισήμως για ασέβεια, αν και πιθανότατα κρύβονταν από πίσω πολιτικοί λόγοι, και αναγκάστηκε να φύγει από την Αθήνα. Πέθανε στη Χαλκίδα.

Στη διαθήκη του, μιλάει με πολύ ζεστό τρόπο για τη δεύτερη γυναίκα του, επιθυμεί τα οστά της πρώτης του γυναίκας να μεταφερθούν στον τάφο του, όπως ήταν η επιθυμία της, και ζητάει την απελευθέρωση παλαιών του σκλάβων. Ο Κικέρων, από τους σημαντικότερους ρήτορες της αρχαιότητας, είχε χαρακτηρίσει το ύφος της γραφής του Αριστοτέλη «χειμαρρο χρυσού». Το σχόλιο αυτό ακούγεται παράδοξο για όποιον έχει την τύχη να διαβάσει Αριστοτέλη από το πρωτότυπο. Συχνά, τα κείμενά του δεν είναι ό,τι πιο απλό και κατανοητό υπάρχει στην αρχαία ελληνική γραμματεία. Αυτή η ασυμφωνία θα μπορούσε να εξηγηθεί, εάν δεχθούμε ότι ο Κικέρων αναφερόταν στα λεγόμενα «εξωτερικά» έργα του Αριστοτέλη.

Αυτά ήταν κείμενα που είχαν δημοσιευθεί και απευθύνονταν στο ευρύ κοινό. Στα χέρια μας, έχουν φτάσει κυρίως τα «εσωτερικά» του έργα, ουσιαστικά οι σημειώσεις που χρησιμοποιούσε για διαλέξεις ή/και συζητήσεις στο Λύκειο. Τα σωζόμενα έργα του και τίτλοι ή αποσπάσματα από αυτά που δεν διασώθηκαν μάς αποκαλύπτουν τα ενδιαφέροντα του Αριστοτέλη, τα οποία είχαν απίστευτο εύρος: λογική, βιολογία, βοτανολογία, μαθηματικά, ρητορική, φυσική, ηθική, πολιτική, ζωολογία, μεταφυσική, οικονομικά, μηχανική (αναγκαστικά στην περιγραφή των ενδιαφερόντων του χρησιμοποιούνται εδώ και όροι που δεν θα αναγνώριζε, όπως «μεταφυσική»).

Οι προσεγγίσεις του δεν ήταν επιφανειακές, το αντίθετο. Σε κάθε τομέα (με εξαίρεση τα μαθηματικά), η συνεισφορά του ήταν τεράστια και η επίδρασή του, ειδικά από τον 1ο αιώνα μ.Χ. μέχρι το τέλος της Αναγέννησης (τουλάχιστον), είναι απλώς ασύγκριτη. Κάποιες φορές, οι απόψεις του έγιναν τροχοπέδη στην πρόοδο της επιστήμης και της φιλοσοφίας, αλλά αυτό συνέβη λόγω του τρόπου με τον οποίο χρησιμοποιήθηκαν από άλλους, συχνά πολλούς αιώνες μετά τον θάνατό του.

Ακόμα και σήμερα, ο Αριστοτέλης είναι αντικείμενο σοβαρής μελέτης όχι μόνο από φιλοσόφους, ούτε αποκλειστικά για την ιστορική αξία της σκέψης του. Μπορεί κάποια από αυτά που είπε να έχουν ξεπεραστεί ή να έχουν αποδειχτεί λανθασμένα, ειδικά σε επιστημονικά θέματα, η φιλοσοφία του όμως ακόμα αποτελεί πηγή έμπνευσης και θεμέλιο αξιολογών και σοβαρών απόψεων.

Η ηθική θεωρία του Αριστοτέλη είναι αποτέλεσμα της αναμέτρησής του με τις πλατωνικές ιδέες, τις θεωρίες άλλων φιλοσόφων, τις απόψεις και τη φήμη της προσωπικότητας του Σωκράτη, τις προσεγγίσεις των σοφιστών και των ρητόρων, αλλά και με τις νοοτροπίες και τους ηθικούς κώδικες

διάφορων ελληνικών πόλεων. Είναι γέννημα στιβαρής μεθοδολογίας, κριτικής σκέψης, συστηματικού στοχασμού και προσεκτικής μελέτης κοινωνικών φαινομένων.

Με βάση τα σωζόμενα κείμενα, ο Αριστοτέλης είναι ο πρώτος στην ιστορία του δυτικού πολιτισμού, ο οποίος έγραψε έργα αφιερωμένα σε τόσο μεγάλο βαθμό σε θέματα ηθικής (ας κρατήσουμε μία επιφύλαξη για τον γελαστό φιλόσοφο, τον Δημόκριτο).²⁹ Ανεξάρτητα από το αν συμφωνεί κανείς μαζί του και πόσο, δεν νοείται, κατά τη γνώμη μας, να μην τον μελετήσει κάποιος που επιθυμεί να ασχοληθεί σοβαρά με την ηθική.

Στο παρόν κεφάλαιο, θα επικεντρωθούμε κυρίως στα Ηθικά Νικομάχεια. Για τον Αριστοτέλη, αυτό στο οποίο πρέπει να στοχεύουν τελικά οι πράξεις και οι επιλογές μας, το καλύτερο που μπορούμε να επιτύχουμε και να μας συμβεί, αυτό για χάρη του οποίου όλα τα άλλα καλά αποκτώνται, είναι η ευδαιμονία.

Τι είναι όμως η ευδαιμονία; Ένας τρόπος (ή είδος) ζωής. Όχι όμως ένα είδος ζωής που στοχεύει κυρίως στις απολαύσεις. Μπορεί αυτή να είναι η επιδίωξη πολλών, ακόμα και ατόμων με εξουσία, μια τέτοια ζωή όμως ταιριάζει περισσότερο στα ζώα, κατά τον Αριστοτέλη. Επίσης, παρότι κάτι θετικό, ούτε ο «πολιτικός βίος» εκπληρώνει τα ανάλογα κριτήρια. Σημειωτέον ότι με τον όρο «πολιτικός βίος», ο Αριστοτέλης εννοεί τη ζωή ενός ενάρετου ανθρώπου, ο οποίος υπηρετεί το κοινό καλό, και ενώ επιδιώκει την αναγνώριση και τις τιμές, προσπαθεί ταυτόχρονα να βελτιώσει τον χαρακτήρα των συμπολιτών του (οι συγκρίσεις με το σήμερα αναπόφευκτες...).

Επιπλέον, ευδαιμονική δεν είναι ούτε η ζωή που αφιερώνεται στο κυνήγι του χρήματος, γιατί κάτι τέτοιο εμπεριέχει καταναγκασμό και, ούτως ή άλλως, η συγκέντρωση πλούτου δεν μπορεί να είναι αυτοσκοπός. Αντιθέτως, η ευδαιμονία είναι ο «θεωρητικός βίος». Το τι σημαίνει αυτό, όμως, θέλει ξετύλιγμα.